

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Юсупова Володимира Васильовича
на дисертацію Копчі Наталії Василівни на тему
«Використання спеціальних знань під час розслідування службового
підроблення», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду
Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора
філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Соціально-економічні перетворення в Україні, триваюче реформування приватного сектора економіки, його нестабільність на тлі запровадження правового режиму воєнного стану в державі впливають на криміногенну ситуацію, призводять до змінення злочинної діяльності, її характеру, видів та форм. Серед цих виявів особливу небезпеку для суспільства складає службова злочинність – суспільно небезпечна діяльність, яка здійснюється посадовцями різного рангу, що має організаційно-управлінську структуру, злочинну професійну спрямованість, постійне поширення протиправного впливу з метою одержання незаконних прибутків будь-яким способом.

У цьому аспекті дисертаційне дослідження Н. В. Копчі «Використання спеціальних знань під час розслідування службових підроблень» є актуальним і своєчасним.

Актуальність розглядуваної дисертаційної праці визначається необхідністю удосконалення методів та форм використання спеціальних знань під час розслідування службових підроблень, а також розроблення відповідних криміналістичних рекомендацій з метою оптимізації слідчої діяльності.

У наукових джерелах досліджувалися питання розслідування службових підроблень, їх кримінально-правова характеристика, запобігання цьому виду службової злочинності. Ці проблеми розглядали у наукових публікаціях: В. А. Бідняк, Г. С. Бідняк, Г. П. Дондик, В. В. Коваленко, О. А. Кравченко, Л. В. Омельчук, Я. С. Остапенко, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. В. Семенов, І. В. Пиріг, О. М. Шрамко, М. Г. Щербаковський, С. С. Чернявський, С. П. Чичиркіна, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та ін. Водночас,

комплексного підходу до вирішення питань використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення у працях науковців не сформовано.

У зв'язку із зазначеним, тема дисертації Н. В. Копчі є теоретично і практично значущою, а її актуальність не викликає сумнівів.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувачки.

Об'єктивний аналіз обрання та ефективності застосування методів дослідження, визначених Н. В. Копчею, дає підстави стверджувати про належний науковий рівень рецензованої дисертації. Зокрема, за допомогою загальнонаукових методів (спостереження, порівняння, опису, класифікації) визначено та систематизовано окремі правові категорії, що характеризують кримінально протиправну діяльність і слідчу практику. Використання історико-правового методу надало змогу висвітлити етапи розвитку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а також практики використання спеціальних знань. Застосування діалектичного методу, а також спеціальних методів й прийомів наукового пізнання визначено системним підходом, що надало можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Методи формальної логіки надали можливість детальніше усвідомити сутність спеціальних знань, їх доказове значення в різних формах використання під час розслідування службового підроблення. Системно-структурний метод використано для класифікації способів і видів службового підроблення, типової слідової картини; догматичний – для тлумачення понять і категорій кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, що сприяло уточненню понятійно-категоріального апарату дослідження. Порівняльно-правовий метод застосовано під час дослідження спеціальних знань у системі кримінально-правових наук з метою надання пропозицій стосовно доповнення чи уточнення окремих положень, зіставлення норм законодавства України, що регулює відносини у сфері використання спеціальних знань. Статистичні методи використано для аналізу й узагальнення

емпіричної інформації щодо теми дослідження та результатів статистичної звітності.

Основні висновки і рекомендації дисертанта опубліковано у чотирьох наукових статтях у фахових вітчизняних періодичних виданнях, в одній публікації в іноземному журналі, шести тезах доповідей на конференціях.

Зазначені публікації відображають обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до поставленої мети і завдань дослідження, а також задовольняють вимогу щодо опублікування не більше однієї статті в одному випуску (номері) наукового видання, що цілком відповідає умовам зарахування публікацій, наведених у списку публікацій здобувача за темою дисертації.

Для обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення авторка проаналізувала достатню кількість наукових джерел (221 найменування).

Дисертація Н. В. Копчі підготовлена в межах Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021). Тематика роботи відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), а також Пріоритетним напрямом наукових досліджень Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28). Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» 17 листопада 2020 року (протокол № 8) та внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з

юридичних наук, схваленого координаційними бюро відділення Національної академії правових наук України (реєстр. № 666, 2020 рік).

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Представлені здобувачкою результати здійснених досліджень засвідчують їх наукову новизну. Зокрема, *вперше* комплексно висвітлено особливості використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення, серед яких першочергове значення для збирання доказів має участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій, консультаційна допомога спеціаліста, а також призначення почеркознавчої, техніко-криміналістичної, фінансово-економічної, комп'ютерно-технічної, земельно-технічної, оціночно-земельної та інших судових експертиз; обґрунтовано необхідність призначення комплексних і комісійних експертиз для дослідження офіційного документа з ознаками підробки; запропоновано унормувати питання процесуального закріплення консультаційної допомоги спеціалістів у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 71 КПК України) щодо необхідності фіксування консультаційної діяльності спеціаліста в протоколі слідчої (розшукової) дії і надання права слідчому на ініціювання інспектування у формі ревізії та інших форм фінансового контролю (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Авторка *удосконалила* положення про стійкі, чіткі кореляційні зв'язки між окремими елементами криміналістичної характеристики службового підроблення, а саме: предмет посягання; особу правопорушника, типовий спосіб вчинення, типову слідову картину, мотив вчинення, що дало змогу визначити можливості використання спеціальних знань для їх дослідження; перелік основних реквізитів, яким має відповідати електронний документ для визнання його предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України; організаційно-тактичні положення щодо участі спеціаліста під час проведення обшуку шляхом конкретизації етапів і визначення основних об'єктів пошуку; положення, що визначають особливості залучення спеціаліста на етапі призначення судової почеркознавчої експертизи, що стосуються

визначення переліку питань, які необхідно вирішити в кримінальному провадженні; відбору зразків для порівняльного дослідження, їх виду, кількості та якості.

Дістало подальший розвиток: положення щодо розвитку законодавства й доктринальних наукових положень стосовно питання використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення в різні історичні періоди; проблемні питання підготовки до допиту та запропоновано напрями їх вирішення, зокрема висвітлено тактичні особливості залучення спеціаліста до безпосереднього проведення допиту під час розслідування службового підроблення; організаційно-тактичні засади проведення судово-економічних, комп'ютерно-технічних, будівельно-технічних досліджень (сформовано типовий перелік об'єктів, які надходять на такі дослідження та запропоновані рекомендації для слідчих та експертів).

Результати дисертаційного дослідження пройшли належну апробацію під час доповідей на наукових конференціях різного рівня, були опубліковані у фахових виданнях та за кордоном. Публікації сприяли реалізації поставлених у дисертації завдань, а напрацювання Н. В. Копчі впроваджено в освітній процес та практичну діяльність.

Тому дисертаційне дослідження Н. В. Копчі проведено на високому науково-методичному і методологічному рівнях, результати та положення наукової праці, що винесені на захист, відповідають вимогам щодо здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими і логічними, мають високий ступінь наукової новизни і практичне значення. Це дає підстави стверджувати, що здобувачка цілком опанувала методологію наукового дослідження та правильно її використала під час наукового пошуку щодо вирішення проблем використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація Н. В. Копчі є комплексним дослідженням теоретичних, практичних

і методичних засад використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Низка результатів та висновків, що отримані в роботі, сформульовано вперше, вони логічні та мають високий ступінь наукової новизни, їх обґрунтованість є належною. Пропозиції авторки щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства правильно оформлені і мають вагоме теоретичне та практичне значення. Рекомендації дисертантки науково аргументовані та ґрунтуються на висновках дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачкою методологією наукового дослідження. Н. В. Копча у дисертаційній роботі правильно використовувала методи наукового дослідження, ефективно здійснювала аналіз нормативно-правових актів сфери використання спеціальних знань. Це дало змогу розробити теоретичні положення і науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо ефективного використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Дисертантка відповідально поставився до питання узагальнення та використання результатів власно проведеного емпіричного дослідження, статистичної інформації, ефективно опрацювала інші дані соціологічних досліджень, що цілком сприяло реалізації поставлених наукових завдань і підтверджує опанування авторкою компетенцій, необхідних для освітньо-наукового ступеня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, які сформульовані та належним чином обґрунтовані під час використання спеціальних знань при розслідуванні службового підроблення, впроваджено в *практичну діяльність* – слідчих підрозділів і під час проведення судових експертиз, експертних досліджень, участі експертів як спеціалістів у слідчих (розшукових) діях і професійному навчанні працівників підрозділів Експертної служби МВС (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 17 лютого 2022 року, акт впровадження Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від

18 лютого 2022 року); *освітньому процесі* – у системі підвищення кваліфікації слідчих, експертів й інших категорій практичних працівників Національної поліції та МВС, а також у процесі підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра й магістра під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальне право», «Судоустрій і правоохоронні органи», «Правова аргументація» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17 січня 2022 року, акт впровадження Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» від 10 лютого 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Н. В. Копчі належним чином структуроване, містить анотацію, зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки, загалом відповідає вимогам МОН України до оформлення дисертацій. У додатках до дисертації, які розміщені на двадцяти восьми сторінках, розміщені акти впровадження результатів дисертаційної роботи, статистичні та аналітичні дані про динаміку кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК України, відомості стосовно осіб, які їх вчинили, інформація щодо руху кримінальних проваджень, результати вивчення кримінальних проваджень за ст. 366 КК України, опитування слідчих Національної поліції і судових експертів, результати вивчення експертних висновків. Повний обсяг дисертації становить 264 сторінки, з них основний текст – 210 сторінок.

Анотація. У стислій формі авторка висвітлює головні тези дисертаційного дослідження, наводить ключові слова, зазначає перелік публікацій, у яких відображено основні результати представленою дослідження. Анотацію викладено українською і англійською мовами.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, ступінь наукової розробленості проблеми; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; окреслено мету, завдання дослідження, його об'єкт, предмет і використані методи; висвітлено наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне та практичне значення в практичній діяльності й

освітньому процесі; наведено дані про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 «Теоретичні засади дослідження використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» авторка розглянула стан наукових досліджень проблем використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення; поняття, зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України; криміналістичну характеристику службового підроблення та значення її елементів для використання спеціальних знань.

Здобувачка встановила, що службові підроблення мають чітко окреслений інтелектуальний характер, складні у виявленні, доказуванні, їх майже завжди кваліфікують і розслідують одночасно з іншими кримінальними правопорушеннями.

Важливими у розділі є дослідження функцій спеціаліста, якого залучають до проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні про службове підроблення, до яких цілком справедливо віднесені: практична, методична, технічна, консультаційна та процесуальна функції.

Авторка схарактеризувала окремі елементи криміналістичної характеристики службового підроблення (предмет посягання, особа правопорушника, типовий спосіб вчинення, типова слідова картина, мотив вчинення), які мають визначальне значення щодо їх дослідження та подальшого використання спеціальних знань у процесі досудового розслідування.

У розділі 2 «Участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування службового підроблення» Н. В. Копча методологічно правильно підійшла до дослідження особливостей участі обізнаних осіб як спеціалістів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Під час проведення огляду, обшуку й допиту для отримання максимально повної криміналістично значущої інформації слушно рекомендовано залучати групу різногалузевих спеціалістів. Доведено, що

участь спеціаліста в проведенні огляду місця події за фактами досліджуваного злочину може полягати у: виявленні предметів й інструментів, які могли бути використані для виготовлення підроблених бланків або реквізитів; фіксації слідів; відборі предметів і документів, які підлягають вилученню з місця події; консультації слідчого про можливості огляду документів і предметів на місці їх виявлення та ін.

Цілком справедливо наголошено на етапність допомоги спеціалістів під час проведення обшуку, зокрема: у процесі підготовки до слідчої (розшукової) дії – отримання консультацій та підготовка науково-технічних засобів; на робочому етапі – безпосередня участь у фото-, відеофіксації, огляд й аналіз наявної документації; на завершальному етапі – правильний опис об'єктів пошуку з виокремленням певних ідентифікаційних ознак, складання протоколу та додатків до нього.

Розділ 3 присвячено призначенню та проведенню судових експертиз під час розслідування службового підроблення. Досліджено типовий перелік судових експертиз, які призначаються під час розслідування службового підроблення: криміналістичні (почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів); економічні (бухгалтерська експертиза; фінансово-економічна експертиза (експертиза фінансово-господарської діяльності); інженерно-технічні (комп'ютерно-технічна експертиза; земельно-технічна й оціночно-земельна експертизи).

На підставі вивчення експертної практики подано рекомендації щодо недопущення слідчих помилок під час підготовки та призначення судових експертиз: невідображення у протоколі процесуальних дій виявлення і вилучення документа – об'єкта дослідження; непроведення огляду документа та невнесення постанови про долучення документа до матеріалів кримінального провадження; у протоколі слідчої (розшукової) дії зазначено, що документ вилучено й упаковано в певний спосіб, а надалі на дослідження надходить документ неупакований або упакований іншим способом, а підписів

осіб, які брали участь у слідчій (розшуковій) дії, унаслідок якого було отримано досліджуваний документ, немає та ін.

За результатами дослідження доведено необхідність фіксування консультаційної діяльності спеціаліста в протоколі слідчих (розшукових) дій. З метою унормування окреслених питань авторка пропонує низку доповнень до КПК України.

Висновки до кожного розділу та дисертації загалом відповідають меті дисертаційного дослідження та отриманим результатам, а також засвідчують реалізацію поставлених завдань.

Отже, дисертація Копчі Наталії Василівни відповідає передбаченим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої вирішують актуальне наукове завдання щодо використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у правозастосовній діяльності. Отримані результати дисертаційного дослідження Н. В. Копчі щодо використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення є важливим внеском у розвиток наукових знань за спеціальністю 081 «Право», їх рекомендовано використовувати в діяльності закладів вищої освіти, науково-дослідних розробках наукових і судово-експертних установ, під час підготовки наукових публікацій, а також при плануванні досліджень у сфері криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування та судово-експертної діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувачки. Під час вивчення дисертації Н. В. Копчі звернуто увагу на деякі дискусійні положення, що потребують додаткового пояснення авторки.

1. У підрозділі 1.2 Наталія Василівна досліджує поняття, зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Аналізуючи наукові джерела та посилаючись на результати проведеного анкетування, встановлено, що під час розслідування

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366 КК України, спеціальні знання використовуються у формах: призначення судових експертиз; участь як спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; довідково-консультаційна допомога; ревізії та інші форми державного фінансового контролю; ін. (с. 44). Далі у підрозділі розкриваються ці форми, причому здобувачка аналізує форми залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій: практична, методична, технічна, консультаційна, процесуальна. Про це також зазначено у висновках до розділу 1 (с. 96). У зв'язку з цим потребує окремого пояснення положення наукової новизни щодо удосконалення форм використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення та виокремлення основних *функцій* спеціаліста, залученого до проведення слідчих (розшукових) дій за цими кримінальними правопорушеннями.

2. У тексті дисертації цілком справедливо багато уваги приділено консультаціям спеціалістів у кримінальних провадженнях про службове підроблення. Водночас, у деяких місцях зазначається про *консультативну допомогу* або *консультативну діяльність* спеціаліста (с. 5, 21, 23, 44, 57 та ін.). Правильно вживати слова консультаційна допомога або консультаційна діяльність. Адже значення поняття «консультаційний» – надавати поради з певних питань, що і відбувається при наданні допомоги спеціалістом слідчому або іншим суб'єктам розслідування. А консультативний – позначає суб'єктів, які мають дорадчі права: консультативна нарада, консультативний комітет, тощо. Наприклад, у ч. 7 ст. 434-2 КПК України зазначено про Науково-консультативну раду при Верховному Суді.

Водночас, зазначені зауваження суттєво не впливають на загальну високу позитивну оцінку підготовленої наукової праці. Вони лише спрямовані на уточнення і роз'яснення окремих положень дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Н. В. Копчі є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею. У

процесі вивчення наукових публікацій і дисертаційного дослідження в цілому фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація Н. В. Копчі на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у вирішенні актуальних питань використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною і практичною значущістю здобутих результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (з наступними змінами і доповненнями), а її авторка – Копча Наталія Василівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Рецензент

**Провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової
експертології навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Володимир ЮСУПОВ